ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 97, Ekim 2019, s. 119-129

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.36719>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
2.07.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.10.2019

Dr. Öğr. Üyesi Aşkım HATUNOĞLU
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Psikoloji
askimhatunoglu@hotmail.com

PSİKOLOJİ BİLİMİNİN KÖKENİNİ ANLAMAK AÇISINDAN ORTAÇAĞ VE RÖNESANS AVRUPASI İLE TÜRK- İSLAM MEDENİYETİNİN BAKIŞ AÇISININ KARŞILAŞTIRILMASI

Öz

Bu çalışmada psikolojinin bilim olma sürecinde ortaçağ, Rönesans ve Türk-İslam medeniyetlerindeki varoluş yolculuğu karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Psikolojinin bilimsel çerçevede gelişim sürecini anlamak için antik dönemlerden yola çıkarak düşünce tarihini anlamak gerekir. Antik Yunan dönemindeki felsefi oluşumlar, yaklaşımlar ve bakış açısı daha sonradan Avrupa ve Türk İslam toplumlarında yetişen düşünürlere, bilim adamlarına adeta bir pusula gibi yön vermiş, destek olmuştur. Tabii ki bu konudaki yaklaşımları sadece Antik Yunan felsefe öğretileriyle sınırlamak doğru bir yöntem değildir. Eski mısır, Babil, Sümer ve Hitit bilim ve felsefi yaklaşımları da zemin oluşturmada önemli bir paya sahiptir. Bu araştırma da psikoloji biliminin doğuş ve gelişiminde etkili olan unsurlar ve farklı toplumlarda ki gelişim aşamaları incelenmektedir. Felsefi eğilimler, din, kültürel boyut gibi birçok faktörün psikoloji bilimine bakış açısını nasıl etkilediği ve yansımalarının ne olduğunu bilmek, kökene inmek bu bilim dalının anlaşılması açısından çok önemlidir.

Anahtar kelimeler: Psikoloji, Felsefe, Din, Ruh

COMPARISON OF MEDIEVAL AND RENAISSANCE EUROPE AND TURKISH-ISLAMIC CIVILIZATION IN VIEW OF THE ORIGIN OF PSYCHOLOGY

Abstract

In this study, the journey of existence of medieval, Renaissance and Turkish-Islamic civilizations in the process of becoming a science is discussed comparatively. In order to understand the development of psychology in the scientific framework, it is necessary to understand the history of thought from ancient times. The philosophical formations, approaches and perspectives of the ancient Greek period have led the thinkers and scientists who grew up in European and Turkish Islamic societies as a compass. Of course, it is not the right method to limit the approaches on this subject to the teachings of Ancient Greek philosophy. Ancient Egyptian, Babylonian, Sumerian and Hittite science and philosophical approaches also play an important role in forming the ground. In this research, the elements that are effective in the birth and development of psychology and the stages of development in different societies are examined. Knowing how many factors such as philosophical tendencies, religion and cultural dimension affect the point of view of psychology and its reflections is important for understanding this discipline.

Keywords: Psychology, Philosophy, Religion, Spirit

GİRİŞ

Psikoloji biliminin felsefeden kopuşu ve kendi başına bir bilim dalı haline gelme çabaları 19 yy. son çeyreğine dayanmaktadır. Lakin psikolojinin ağırlıklı konusu olan insanın ruhsal yaşamını anlamaya yönelik gayretler ve bunun kökenindeki merak, araştırma duygusu insanlık tarihi kadar eskidir (Hatunoğlu, 2014, s. 272). Psikoloji biliminin gelişimini net bir şekilde anlayıp, yorumlamak için öncelikle bilim tarihi sürecine bakılmasında büyük yarar vardır. Bilim tarihi kaynakların yetersiz olmasından dolayı eski Mısır, Mezopotamya uygarlık seviyesinin öncesine geçemez. Eski mısır, Mezopotamya ve Antik Yunan dönemlerinde bilimsel ilkelere dayanan çalışmaların ilk kez ortaya çıktığını savunan görüş günümüzde etkili bir şekilde kabul görmektedir. Bilimin ve psikolojinin gelişim sürecini anlamak açısından antik dönemlerden yola çıkarak düşünce tarihi ele alınmalıdır. Antik çağda bilginin kökeni olarak iki kaynaktan söz edilmektedir.

Bunlardan biri ilahi bilgi diğeri ise insani bilgi oluşumudur. İnsani bilgi, kulaktan duyma ve doğrudan görme olarak iki temel kaynağa sahiptir.

Yunan filozofları doğrudan görme bilgisini daha ön plana almışlardır (Çakmak, Yıldız ve Uslu, 2012 s. 24). Örneğin; Aristoteles, bilimi tümevarım ve tümünden gelim arasında gelişen bilgi edinme süreci olarak ifade etmiştir. Burada gözlemlerden yola çıkılır ve tekil-tikel nesnelerden tümel (genel) bir sonuca erişilir. Ardından tümellikten tümünden gelime ulaşılmaya çalışılır. Bu şekilde bilgiye ulaşma ve ilkeler oluşturmak söz konusu olabilir (Ömerustaoğlu, 1999,sf.39).

Genel anlamda bakıldığında batının bilimsel düşünce sistemine hâkim olan metafizik tarzın kökeninde antik Yunan felsefesine kadar uzanan gerçeği arayış amacı yatmaktadır (Alan ve Sümer, 2011, s.137).

Bilim tarihi ve felsefeyi sadece antik Yunanla sınırlamak gerçekçi bir yaklaşım değildir. Eski Mısır, Babil, Sümer ve Hitit bilim ve felsefi yaklaşımları da dikkate alınmalıdır (Feyman, 2003, s. 42). Felsefenin ve bununla birlikte bilimsel gelişmenin büyük yol kat ettiği Rönesans dönemine bakıldığında yeni bir doğuş ve uyanış dönemi olarak gelişme kaydedildiği görülür. Ortaçağın karanlığından sonra kültür mirası olan antik Yunan ve Roma kültürünün yeniden yorumlandığı ve öze dönme çabalarının olduğu görülür.

Rönesans döneminde Avrupalı düşünce adamları İslam filozoflarının eserleri önderliğinde eskiçağ filozoflarını okumaya ve yorumlamaya başlamışlardır.

Bunda Katolik kilisesinin etkilerinden sıyrılmaya ve kendini geliştirmeye çalışan İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerin büyük bir payı olmuştur. Descartes, Leibniz, Hobbes gibi düşünürler bu sayede kendi sistemlerini oluşturup geliştirmişlerdir (Keklik, 1984 sf. 1-25, Tuğcu, 2003, s. 38).

1.1. İlk çağ ve Ortaçağ'da Filozof'lara Göre Ruhun Tanımı

Ruh kavramının kökeni Yunanca "Psyche" kelimesinden gelir. Bu sözcük nefes, soluk anlamındadır. Antik Yunan yaklaşımına bakıldığında ilimleri sınıflama sürecinde Psikolojiye "De Anima" diye yer veren Aristo (MÖ. 384-322) biyoloji alt yapısını kullanarak psikolojiye atıfta bulunurken "Beden ruh içindir " demiş ve ruhu hayat gücü olarak kabul etmiştir (Ülken, 1958,sf. 55). Aristo ya göre psikoloji sahasındaki bilgilere duyum, algı ve deneylerle ulaşılabilir. Hayat hareketten ibarettir ve bu hareketin ana prensibi de ruhtur.

Ruh bedenin bir fonksiyonudur. Organizmanın sergilediği yeme, içme, cinsiyet gibi çeşitli fonksiyonları bedendeki ruh olarak ifade etmiştir (Öztabağ, 1974, s.8).

Aristo da ruh yalnız akıl ve bilinci içermez bütün hayati olayların (Beslenme, duyumlar, hareket vb.) prensibidir. Peri Psyche / Psişe üzerine adlı ilk psikoloji kitabını yazmıştır. Kitap genel anlamda insan ruhunu analiz eder ve aynı zamanda bilinç dışı kavramından söz eden ilk filozoftur.

İnsan ruhunun en üst basamağı bilinçtir. Bilincin iki türü vardır, biri bireye özgü ve edildir diğeri ise tüm insanlarda var olan etkin bilinçtir (Tuğcu, s. 48). Aristo da akıl esas gücünü ahlak alanında gösterir ve akıl ikiye ayrılır bunlar, pratik akıl (ahlak) ve salt akıl (bilgi, anlayış, sanattır), (Çakmak, Yıldız ve Uslu, 2012, sf. 36-47). Sokrates e göre ise (MÖ. 469-399) ruh olmadan beden ontolojik açıdan olası değildir. Ruh bedenle birleştiği sürece insanı anlamlı kılar. Ruh bilinç kavramını da içerir ve bilinç-karakter ilişkisi ancak ruhsal yapı içinde gelişir. Böylece ahlakın temel ilkeleri olan erdem, cesaret, nezaket, adalet kavramları ruh ile bir arada anlam kazanır ve ilerler (Zangwill,1990, s.25).

Ruh kavramının ayrıntılı tanımında Aristo'nun etkisi ağır basmıştır. Ortaçağdan itibaren İslam dünyası ve onun eserlerinden etkilenen Avrupalı filozoflar Aristo'nun görüşlerinin takipçisi olmuşlardır. Aristo ruhu biçim (form) olarak tanımlarken bedeni de madde olarak düşünür. Ruh bedenle birlikte ele alınmalıdır. Statik (hareketsiz) bir yapıda olan ruh hareketli bedeni yönlendirme gücü gösterir. Ruh beden için kontrol edici ve yönlendirici bir güce sahiptir (Hal-laçi, 2013, sf.29).

Sokrates epistemenin (gözlem verilerine dayanan bilgi)genel doğrularının insan ruhunda doğuştan olduğunu savunmuştur (Tuğcu,2003, s. 28). Bu yaklaşımda insan her şeyin ölçüsüdür. Sokrates ve sofistler eğitime çok önem verdikleri için eğitim psikolojisinin ilk örneklerini oluşturdukları söylenebilir. Platon (MÖ.429-347) tümünden gelim kavramını geliştirerek insanda doğuştan tek tek algıları kavramsallaştırma yeteneği olduğunu savunur.

Bu yeniden ideaları hatırlamadır, insan daha ruh aşamasında bedeni olmayan ideaları bilir ve hatırlama yoluyla ideaları yeniden canlandırır (Cevizci,1999, s. 40).

Roma imparatorluk döneminde yaşayan Plotinus (MS. 205-270) teorisiyle Farabi, İbn-Sina, İbn Arabi gibi İslam filozoflarını etkilemiştir. Bu teoriye göre evrendeki her şey aniden ortaya çıkar, çoğalır ve kendi içinde bir hiyerarşi ile hareket eder.

Hiyerarşik değer ise ışığa yakınlık kavramı ile ilişkilidir. Bu yaklaşım İslam dünyasındaki tasavvuf görüşüne ön ayak olmuştur (Hallaçı age, sf. 29-30). Ortaçağ felsefe yaklaşımında işte bu Aristo'nun ruh-beden ilişkisi yaklaşımı derin izler bırakmıştır. Thomas Aquinas bu yaklaşımdan yola çıkarak eski Yunan felsefesini İncil paralelinde ele almış, sentezlemiş eserleri Descartes ve birçok filozof için referans kaynağı olmuş, Descartes buna birde doğa bilimlerini ekleyerek modern psikolojinin şekillenmesine zemin hazırlamıştır (Bruno, 1996, sf.21). Platon ve Aristo ortaçağın kabalizm ve İslam tasavvufunun rehber filozoflarıdır (Tuğcu, 2003, sf. 36).

Antik çağın felsefe anlayışında psikoloji ile ilgili yaklaşım sürecinde Aristoteles ve Empedokles davranışları kontrol eden, ruhun kalpte yer aldığı kalp hipotezini oluşturmuşlardır (Karakas, Kafadar ve Bekçi, 2001, s. 15-23). Hipocrates, Anaksagoras ve Platon ise zihinsel yapı ve rasyonel ruhun beyinde yer aldığını iddia eden beyin hipotezini savunmuşlardır (Yörükoğulları ve Ark, 2013, sf. 25), (Karakas ve Bekçi, 2003, sf. 35-55). Bu dönemde önemli bir tartışma konusu olan bilginin ana kaynağı nedir? Sorusu beraberinde Sensüalist (Duyumcu) filozofik görüşün ortaya çıkmasını sağlamış ve bu görüşü temel alan filozoflar Ampirik yöntemle yola çıkarak Rasyonalizm ve Pozitivizm in ilk öngörülerini oluşturmuş böylece gelecekteki bilimsel yöntem ve psikolojinin ilk temelleri atılmıştır (Akarsu,1979, s. 34).

Ortaçağ düşünsel gelişim anlamında II. yy. dan VIII. yy. a kadar karanlık ya da patristik dönem ve 8 yy.dan 15 yy kadar skolâstik dönem olmak üzere iki ye ayrılmaktadır. Ortaçağ da bilimsel düşünce ve bilimsel açılmadan ziyade inanca dini yaklaşıma önem verilmiştir (Yörükoğulları, Age, s. 42). Bu dönemde felsefe ve bilimin tam bir duraklama dönemi yaşadığı söylenebilir. Latin rahipler bilime ancak incili anlayacak kadar izin veriyorlardı. Manastırlar okul kimliğine bürününce eğitim rahiplerin inisiyatifine kaldı.

Düşünce gelişiminde din ve büyüsel inançlar, fikirler baskın hale geldi. Örneğin; Latin kilise rahiplerinden dönemin entelektüeli sayılan aziz Augustine aklı inanca engel görüyor ve ana amacın incilin anlaşılması olduğunu savunuyordu. Bilgi bu dönemde kötü olarak algılandı ve cehalet hızla yükseldi. Avrupa da bu dönemde sanat ve felsefe dinin hükmündeydi (Cevizci, 1999,sf. 40). Ortaçağda bilgi gözlem ve deneyle geliştirilmemiş, kutsal kitabın verdiği bilgiler rehberliğinde kıyas yöntemi kullanılarak geliştirme yoluna gidilmiştir. Kıyasın öncülleri kutsal kitap ve otorite olarak kabul gören diğer kitaplardan çıkarılmaktaydı. Bilgi araştırma ve gözlemle elde edilmiyor dogmatik bir düşünce yapısıyla elde edilmeye çalışılıyordu.

Gerçek bilginin üretilmediği bu dönem yaklaşık altı yüzyıl sürdü ve batı toplumu bilimsel düşünceden uzaklaşarak tamamen karanlığa gömüldü (Topdemir ve Unat, 2009, s. 26-38). Batı dünyasının karanlığa gömüldüğü bu dönemde İslamiyet ortaya çıktı. İslamiyet'te tıpkı

Hristiyanlık gibi bir dindi ama insanları araştırmaya, sorgulamaya yönelten bir tarzı vardı (Nasr, 1991, sf. 55). İslamiyet'in bilime, bilgiye önem veren ve destekleyen tutumu o dönemin İslam düşünürlerini teşvik etmiş ve tam bir aydınlanma dönemi başlamıştır. Bu dinde tutuculuk yoktu çünkü bilginin ve bilimin kim tarafından nerede üretildiğini önemsemiyor sadece bu değerlere sahip olmak hedefleniyordu. Bu noktada bilginin hangi kültür ve hangi ülkede, dinde üretildiğinin bir önemi yoktu, o bilgi alınmak zorundaydı.

Bilgiye sahip olmak başlı başına bir erdemdi. Bu yaklaşım bilgiyi elde etmek için yoğun bir çeviri faaliyetinin başlamasına neden olmuştur (Sezgin, 2007, sf. 38). Hızlı bir çalışma dönemine girilen İslam düşünce tarihinin bu dönemi üç evreye ayrılarak incelenebilir.

I.Evre: Bilgiyi elde etme ve bilim nerede yapılıyorsa onu alma çabasının ağır bastığı bir dönemdir. Grek, Hint, Farsi vb. kaynaklardan yoğun çeviriler yapılmıştır. Bu süreç 8 yy. başından itibaren niteliksel ve niceliksel olarak hızla gelişti ve bütün bilim dallarını kapsayan araştırmalar, çeviriler yapılmıştır. Fizik, astronomi, geometri coğrafya, Simya, ilaç bilimi ve ruh hastalıklarını içeren birçok eser Arapçaya aktarıldı (Sezgin, age, sf. 46). Böylece İslam dünyasında entelektüel bir bakış açısı gelişmeye başladı ve bilimsel bilgi hızla çoğaldı. İslam düşünce tarihinin Rönesanssını oluşturan ve yaklaşık 200 yıllık süreyi kapsayan bu bakış açısı toplumsal, siyasal, ekonomik birçok sonuca yol açmıştır.

II. Evre: Bilginin sistemleştirildiği bir dönemdir. Üretilen bilginin topluma mal edilmesine ve sorunların çözümü için kullanılmasına özen gösterildi. Bu dönemde bilim ve bilgelik teşvik edildi ve takdir gördü.

III. Evre: Özgün bilgi üretilmeye başlandı. Bu dönemde Harezmi, El kindi, Farabi, İbn-Sina, İbn El Heysem gibi bilim adamları yetişti. İslam bilimi altın çağını yaşadı. Bilimin araştırma yöntemleri belirlendi ve bu dönemde üretilen bilgiye modern bilim çok sonra ulaşabildi. Bu zaman dilimindeki aşırı çeviri faaliyeti sebebiyle antik Yunan dönemindeki bütün bilimsel düşünce, gelenekler, problemler İslam dünyasına aktarılmış ve her bir görüş, düşünce taraftar bulmuştur (Sezgin, age, sf. 54-58).

1.2 Ruh ve Beden İlişkisine Yaklaşımlar

İlkel kültürlerden itibaren ruh kavramının farkında olan insan yaşadığı birçok olayı doğüstü güçlerle açıklama eğilimi göstermiştir. Bu dönemde doğanın ruh adı verilen güçler tarafından yönetildiğini ve insanında içindeki ruhun etkisiyle değişik davranışlar sergilediği iddia edilmiştir (Baymur,1994,sf.285-286). Psikolojik hastalıkların bedene kötü ruhların girmesi sonucu oluştuğu ve bedeni bu kötü ruhlardan kurtarmak gerektiği görüşü hâkimdi.

Sümerlerden Akadlara kadar tüm hastalıkların kökeninde bilerek ya da bilmeyerek yapılan kötülüklerin yanı sıra günahların olduğu düşünülmekteydi. Hekim-rahip olarak adlandırılan kişi hastasıyla görüşmeler yapar ve bu duruma etki eden günahı bulmaya çalışırdı (Babaoğlu,2002,sf.21).

İlk çağ medeniyetlerinden Mısır da tıp ve din iç içe bir olgudur. Büyü ve şeytan insanların hastalıklarında ana kaynaklar olarak görülmüştür (Babaoğlu, Age, s.24). Antik Yunan döneminde ise Hippokrates tıbbın babası unvanına sahiptir ama psikolojik yapı ve durumlarında ilk tanımlayıcısıdır. Birçok davranış bozukluğunu ele alan ve açıklamaya çalışan mizaç ve motivasyonla ilgili teoriler geliştiren bir hekimdir (Hothersall,1984,sf.62). Sokrates (MÖ.468-400) ruhun ölümsüzlüğünü vurgulayan deliller öne süren ilk yunan filozofudur. Sokrates'in öğrencisi olan Eflatun (MÖ.427-347) ruhun ölümsüzlüğünü benimseyerek "ruh" kavramı için Latince

Psyche (Psişe) kelimesini kullanmıştır. Bu yaklaşım psikolojinin en köklü anlamı ile “Ruh Bilimi” ya da “Zihin Bilimi” olarak algılanmasına neden olmuştur (Bruno, 1996, s. 9).

Eflatun ile aynı dönemde yaşayan Aristo (MÖ.384-322) Eflatun'un bilginin doğuştan geldiği tarzındaki görüşüne katılmamış duyu ve deney'in dikkate alınması gerektiğini savunarak deneyci-akılcı (Ampirist- Rasyonalist) bir teori geliştirmiştir. Aristo ya göre insan beyni dünyaya gelirken bilgiye sahip değildir ama boş olarak ta görülmemelidir çünkü zihin bilgiye sahip olmasa da bilgiyi meydana getirmeye sahiptir. Burada duyu organları ve dış dünyanın gözlemlenmesi büyük önem taşır (Erdem, 2000, sf. 48).

Aristo'nun yaklaşımında ruh bedeni harekete geçiren, onu canlı kılan amaçtır. Ona göre ruhun gözlemlenmesi imkânsızdır ve ruhun ne olduğuyla değil nasıl işlediği ile ilgilenilmelidir. İnsanın çevre ile ilişkisini (Davranışlar) incelemek gerektiğini savunan Aristo bu görüşleriyle çağdaş psikolojiye temel bir zemin oluşturmuştur (Babaoğlu, age, s. 36).

Modern psikoloji temelde Eflatundan etkilenmiş ama yinede temelini Aristo'nun görüşleri üzerine oturtmuştur (Bruno, 1996, s. 54).

Milattan sonraki yıllarda hızlı bir biçimde yayılan Hristiyan düşüncesi nedeniyle 4. yüzyıldan itibaren Bizans'ta ruh ve ruhsal rahatsızlıklar ile ilgili yaklaşımlar kilisenin inisiyatifine bırakılmıştır. Bu yaklaşıma göre insan ruhu aslında tanrının ruhunun bir uzantısıdır ve hasta olma ihtimali düşünülemez (Babaoğlu, age, s. 61-62). Ruh hastalanmaz ancak şeytan ve şeytani güçler tarafından ele geçirilebilir. Bizans'ta bu yaklaşım varken Avrupa'da büyük bir durgunluk vardı. Aristo'nun yazıları, eserleri yaklaşık bin yıl kadar Avrupa'daki düşünürlerin eline geçmemiştir.

Aristo'nun görüş ve yaklaşımını Avrupa'ya tanıtan, gündeme getiren Müslüman-Arap düşünürlerdir. Buna paralel olarak Avrupa'nın Aristo'nun görüşlerini tanıması ve anlaması 13yy.a kadar uzun bir yolculuktan geçecektir. MS. 7 asır ve sonrası batıda felsefi düşünce duraksamaya girse de doğuda hızlı gelişmeler olmuş ve bütün dünyayı etkilemeye yönelmiştir (Bruno,age,sf.21). 611 yılında İslamiyet'in doğuşu ve bu dinin bilim felsefesi yüzünden gelişme daha da hızlanmış, Müslüman topraklarda batı ya göre bilim ve felsefe alanında büyük ilerleme sağlanmıştır.

Bağdat, Şam, Kahire ve İspanya'da Müslüman âlimler antik yunan felsefesini anlayıp yorumlayarak çeşitli konularda akıl yürütme ve gözlem yoluyla büyük ilerlemeler göstermişlerdir (Taylan, 2006,sf.172). Müslüman düşünce adamlarının ürettikleri bilgi 1000 yıl sonra neredeyse antik yunandaki bilgi birikimine eşittir (Taylan, age, 2006, s. 28). Dönemin en iyi düşünürlerinden olan muhasibi (781-857) bilinç halleri, akıl ve düşünce, arzu, dürtü konularını kuran ışığında sistematik olarak incelemiş ilk düşünürdür. Ona göre insanın iç dünyasını anlamanın en iyi yöntemi belirli uyaranlara karşı verdiği tepkilere bakmaktır.

Dış gözlemden yola çıkarak iç dünyanın öğrenilebileceğini savunmuştur. İnsan davranışlarını yorumlama da “iç gözlem” yönteminin kullanılmasını ortaya atmıştır (Hökelekli, 2005, s. 56). Bu görüşler asırlar sonra 1800'lü yıllardan itibaren çeşitli şekillerde psikoloji ekollerinde fikir babası olmuştur. İslam felsefesini metot, terminoloji ve problemler düzeyinde temellendiren Farabi (870-950) yunan kaynaklarını çok iyi incelemiş bir filozoftur (Sunar, 1972,sf.55). Aristo'dan sonra Muallim-i Sani unvanıyla anılan Farabi'nin ruh ile ilgili fikirleri Aristo'nun yaklaşımıyla paralellik gösterir. Farabi'ye göre ruh bedeni olgunlaştırır ama ruhun olgunlaşmasını da akıl sağlar.

Ruh bedenden bağımsız manevi bir yapı gösterir ve bu yüzden ölümsüzdür. Akıl ruhun gelişmiş fonksiyonudur (Peker,2003,sf.48). Beden için sağlık ve hastalık durumları nasıl gerçekleşiyorsa, ruh içinde sağlık ve hastalıktan söz edilebilir. Farabi ruhun hastalanma sürecine modern psikolojinin baktığı gibi bakmaz ona göre bu ahlaki bir durumdur. Ruh sağlıklıyken kişi iyi ve güzel eylemlerde bulunur, ruh hastalandığında ise kötü ve çirkin hareketler vardır (Peker, age, s. 64). X. ve XI. Yy.da yaşamış bir Türk filozofu ve doktoru olan İbn Sina (980-1037) Ortaçağ tıp dünyasının önde gelen âlimlerinden biridir. Bilim ve felsefe alanındaki konumuna saygı duyan ortaçağ düşünürleri ona “Eş- Şeyhü-r-Reis” ünvanını vermişlerdir. Batıda Avicenna olarak bilinir (Alper, 1999, sf. 319). İbn Sina tıp alanında olduğu kadar psikoloji alanında da önemli görüşlere sahiptir. Çalışmalarında gözlem ve deney metodunu kullanmıştır (Hökelekli, age, s. 34, Peker, age, s. 41).

Tıp alanındaki bilgi birikimiyle psikolojiyi bağdaştırarak önemli tespitlere imza atmıştır. İlk defa psikolojinin somatik etkilerini belirlemiş ve böylece modern psikiyatriye zemin hazırlamıştır. İbn Sina ruh kavramına özel bir önem vererek insanın ruh güzelliğinin sağlığa da etki ettiğini savunmuş ve nefsin isteklerine beden ne derece uyduğu süreciyle ilgilenmiştir. Ruh bedende var olduğu sürece nefsin isteklerine direnir ya da kabul eder (Şimşek, 2015,sf.563). Ortaçağda yaşamış diğer bir İslam âlimi El- Muhasibi (781- 857) Kur-an temelli bir yaklaşım gösterir. Zümer 42 ayetinden yola çıkarak ruh ve nefsi insan fizyolojisiyle birlikte ele alır. Nefis kavramını ilm-i nefis (Psikoloji) yaklaşımı üzerine kurmuştur. Nefsi yok saymak yerine arzu ve isteklerin ölçülü şekilde karşılanmasından yanadır. Nefs tamamen giderilemez çünkü Allah istemeseydi nefsi var etmezdi (Aydın, 1976,sf.85-87). Psikolojiyi ruh-nefis- beden çizgisinde ele alır. Muhasibi iki yüzlülük davranış ögesinin üstünde durmuştur, ona göre iki yüzlülük nefse boyun eğmek ve dünya zevklerinde tutkulara aşırı kapılmaktır. Bu ikiyüzlü davranış şekli kalpte sıkıntıya neden olur ve tüm bedeni etkiler (Kula, 2017,sf.38). Ebu Zeyd Ahmed El Belhi'ye (849-934) göre ise ruhsal problemler bireyde acı, üzüntü, keder yaratır ve buda biyolojik yaşamı bozar.

Bu görüşler tıp alimi ibn Bahtışu nun “Tıp Sanatı ve Nefsin Halleri” kitabında da ele alınmış, hastalık nedenleri ve semptom sürecini birlikte açıklamıştır. Ruh sağlığını beden sağlığının yanında ele alan Belhi psikolojik problemlerin yaşanmasında tedavi amaçlı diyet önermiş ve fazla yemenin ruh sağlığını olumsuz etkilediğini iddia etmiştir. Bu görüş modern psikiyatride de günümüzde yer bulmuştur. Belhi'nin psikolojik tekrarların insan fizyolojisi üzerindeki etkisini savunan görüşü özgün bir yaklaşımdır. Fazla tekrarlanan davranışlar bir süre sonra etkisini yitirir (Gürsu, 2016, sf.278-279). Belhi ye göre ruhsal sorunların müzik ve şiirle etkili bir terapiyle iyileşeceğini savunur. Ayrıca Belhi'nin çapraz bir yaklaşımı vardır, psikolojik sorunlar fizyolojik sorunlara yol açabildiği gibi bunun terside olabilir.

Selçuklu döneminde ruhsal sorunlar fizyolojik sorunlar gibi ele alınmış Darüşşifa, Şifahane adı altında tedavi kurumları açılmıştır. Bu kurumlarda psikolojik sorunlar için suyla, müzikle terapisel tedaviler yapılmıştır (Songur ve Saygın, 2014, s. 200). Müzikle tedavi yöntemine bir çok islam düşünürü çalışmalarında yer vermiştir. Örneğin; Er Razi melankolik hastalar için bu tedaviyi önerirken, Farabi “Kitabü'l Musiki'ül-Kebir” eserinde psikolojik farklı duygulara denk gelen müzik makamlarını yazılı cetvelle anlatmıştır. Bu makamlar günün belli saatlerinde çalınmalıydı. İbn Sina da akıl ve ruh sağlığı için müziğin iyi bir seçim olduğunu ifade etmiştir (Tekiner, 2016,sf.47-48).

Gazali insan psikolojisine dair başarılı tahliller yapmış, ruh hastalıklarında psikolojik ve sosyal nedenleri irdeleyerek tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Ayrıca insanın dini ve ahlaki bilinci de gazalinin çalışma alanına dâhil olmuştur (Çağrı, 1996,sf.504). Ortaçağ İslam filozoflarının en önemlilerinden biri İbn Rüşd (1126-1198) Aristo'nun eserlerini şerh ettiği için İslam dünyasında Şarih, Latin dünyasında Commentator olarak bilinmektedir. (Latince Averroes diye bilinir), (Karlıga,1999,sf.257). İbn Rüşd e göre nefis beden birliğini, bütünlüğünü sağlar. Nefs olmadan beden var olamaz. Vücuttaki organların varlığını sürdürüp, düzen içinde hareket etmesini sağlayan nefis dir. Rüşd ' ün görüşleri Thomas Aquinas aracılığı ile Paris üniversitesinde kabul görmüş sonra bütün Avrupaya yayılmış, Rönesans kadar Avrupa da etkili olmuştur (Küken, 1996,sf.40). Ortaçağ Avrupa'sında Aristo'nun fikirlerini gündeme getiren Thomas Aquinas'tır (1225-1274).

Eflatun ve Aristo'nun öğretilerini incildeki bilgilerle birleştirmiş ve bir sentez yaratmaya çalışmıştır. Thomas Aquinas 'a göre her canlının bir ruhu vardır, ruh bedeni hareket ettirir, ona hayat verir ve organik bir beden yapar. Ruh ve beden bölünmez bir bütünlük gösterir. Ruh bedenle birdir ama özü ondan farklıdır. Beden yok olsa bile ruh varlığını devam ettirir (Küken,age,sf.203-204). Algılama insan ve hayvanlarda ortak bir özelliktir ve duyu organlarıyla elde edilen bilgileri kapsar.

Rasyonellik insanlara özgü mantıksal bir düşünme özelliğidir. Aquinas Tanrının varlığını mantık yoluyla kanıtlamaya çalışmıştır. Ama her zaman inanç en ön plandadır. İslam bilim dünyasının altın çağını yaşadığı dönemde Avrupa özellikle 13-17 yy. arası büyük kitlesel katliamlarla savaşlarla boğuşmaktadır. Bu katliamların bir diğer boyutunda Heinrich Institoris ve Jacob Sprenger 1487 yılında yayınladıkları "Cadı Çekici" adlı kitapla başlayan ve 17yy lın sonuna kadar etkisini gösteren cadılık paranoyası Avrupa'yı kasıp kavurmuştur.

Bugün psikolojik rahatsızlık olarak görülen her türden hastalık ortaçağ Avrupa'sında cadılık olarak nitelendirilmiş ve bu insanlara Engizisyon mahkemelerinde çok şiddetli cezalar verilmiştir (Babaoğlu,2002,sf.79-80).

1450-1750 yılları arasında 200.000 den fazla insan cadılıkla suçlanmış, sorgulanmış, işkence görmüş ve 100.000 den fazlası öldürülmüştür. Bu kurbanların %80 inden fazlası kadındır. Bu dönemde ruhban sınıfın hâkimiyet kurması, bağnazlık dine dogmatik yaklaşım ve çok katı kurallar yüzünden felsefe, bilim ve dolayısıyla psikoloji gelişmeye uygun bir zemin bulamamış, karanlık bir dönem etkin olmuştur. Ancak 16yy ve 17yy. da Avrupa'yı etkisi altına alan Rönesans la birlikte ruhban sınıfın baskılı etkisi ve Katolik kilisesinin kurallarına karşı çıkmış bunun sonucu olarak ta inanan insan kavramının yerini düşünen insan modeli almıştır. 17.yy da Avrupa da ki bilim zemininin daha iyi bir yer bulması üzerine felsefi düşünce ve bilimsel süreçte kıpırdanmalar başlamıştır. Yeniçağ Rasyonalizminin kurucusu Descartes (1596-1650) iyi bir matematikçi ve filozoftur. Aynı zamanda batı felsefesinin kurucusu olarak kabul edilir. (Fancher,1997,sf.69).

Descartes çalışmalarında irade dışı yönetilen "Refleks Hareket" kavramına ulaşmıştır. Bu yaklaşımı davranışların etki- tepki mekanizmasına göre oluştuğunu savunan modern psikolojideki üç büyük ekolden biri olarak kabul edilen davranışçı ekolün (Uyarıcı-Tepki Psikologları) zeminini hazırlamıştır (Fancher, age, sf.70). Descartes e göre insan manevi cevher olan ruh ile cismani cevher olan bedenden meydana gelmektedir. Onun dualist görüşüne göre ruh ve beden ayrı yapılardır ama birbirlerini etkiler. Ruhun tek işlevi düşündürmektir diğer boyutlar bedene aittir (Schultz, 2002,sf.68).

Descartes, fiziksel-psikolojik Dualizm üzerine yoğunlaşmış ve davranışın arkasında en önemli organın beyin olduğunu vurgulamıştır. Böylece zihinsel süreçler Descartes'te önemli yer tutar. Descartes "Duygular ya da Ruh Halleri" adlı eserinde duyguları ele almıştır. Kitap Ruh-Beden bağlantısını açıklamak üzere yazılmıştır. Buna göre duygular edilgen nitelikte olup, dışarıdan etkilenecek özneye etki eder. Rönesans'a gelindiğinde din ağırlıklı bakış açısından vazgeçilmiş gerçek dünya ile ilgili tanımlamalar önem kazanmaya başlamıştır. Yaşanılan dünyada ki sorunlar ve temel değerler tartışma platformuna alındı. Skolâstik felsefe yerini gerçeklere dönük araştırma ve öğrenme faaliyetlerine bıraktı. Hümanistler insan şerefini ön plana alarak dini tefekkür hayatından ahlaken üstün toplum yapısına geçebilmek için çaba sarf ettiler (Yıldırım, 1992, sf. 78). Dönemin getirdiği bilimsel Özgürlük havası içinde hızlı ilerlemeler Batı dünyasını etkilemeye başlamıştır. Örneğin; Newton (1642-1727) büyük bir fizik âlimi olmasına karşın modern bilim anlayışının gelişmesine de katkısı olmuştur.

Newton'a göre "Düşünceleri hipotezle izah etmek yerine muhakeme ve deneyler öne sürerek ispatlamak " gerekliydi. Newton, sinir iletimi konusundaki teorisi ile sinir iletimini elektriksel ve kimyasal mekanizmalarla açıklamıştır. Bu dönemde deney sürecine girerek psikolojiye katkıları olan önemli bilim adamları vardır. Jan Swemmerdan (1637-1680) kalbin davranışlarda merkez olduğu fikrine karşı çıkmış hareketleri düzenleyen organın beyin olduğunu kanıtlamıştır.

Thomas Willis (1621-1675) beyin anatomisi konusunda önemli çalışmalar yapmıştır. Beynin işlevlerinin beyin ve beyincığın görevi olduğunu savunmuştur. Bilinç ile ilgili çalışmalarındaki bulguları bugünkü bulgulara çok yakındır. Pierre Gassandi (1592-1655) ye göre bilginin kaynağı duyu verileri ve deneyimlerdir. Bilginin elde edilmesinde temel yöntem tümevarımdır. Ruh hastalıkları beynin bozulması sonucu oluşur (Tuğcu, age, s.76). Thomas Hobbes (1588-1679) bir duyumcudur. Çağrışım kavramından ilk söz eden filozoftur. Hobbes'e göre her devinim hareket duyu organları üzerinde bir baskı yaratır, bu baskı sinir sistemi aracılığı ile beyne ve kalbe gider. Algının nedeni dış varlık ya da nesnedir. Algının kendisi nesneden farklı ve sübjektiftir. John Locke (1632-1704) bilginin tek kaynağının duyumlar olduğunu öne sürmüştür. İnsan zihni doğuştan boş bir levhadır ve bu boş levha hayatın içinde duyumlarla dolar. David Hume (1711-1776) bilginin kaynağı olarak duyumları görür. İç ve dış olarak duyumları iki ye ayırır. Hume çağrışım kuramını geliştirmiştir. Çağrışımı oluşturan ilkeler benzeyiş, zamanda ve uzayda bitişiklik ve neden sonuç ilkeleridir. Huma göre tecrübeler zaman içinde, olaylar içinde çağrışım bağları kurarak gelişir.

SONUÇ

Psikoloji birçok bilim dalına göre yeni bir bilim dalı olmasına rağmen antik çağlardan bu yana birçok düşünür ve bilim adamının önemli katkılarıyla bugünlere gelmiştir. Antik yunandan günümüze kadar uzun bir yolculuk geçiren psikoloji bilimi İslam düşünürlerinin de katkılarıyla Avrupa'nın karanlığı yaşadığı ortaçağ döneminden Rönesans dönemine kadar ilerlemesine devam etmiş ve Rönesans'ta ki uyanma gelişmelerle birlikte batıda da gelişim ivmesini hızlandırarak yolculuğuna devam etmiştir. Bu nedenle psikolojinin gelişim sürecini değerlendirirken sadece dar bir çerçeveden bakmak doğru bir yaklaşım değildir çünkü hem doğudan hem batıdan bu bilim dalına büyük katkılar olduğu aşikârdır. Doğu medeniyeti ve Türk İslam âlimlerinin bu bilim dalına katkıları göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKLAR

- Ömerustaoğlu, Adnan(1999) ,ThomasS. Kuhn'un Bilim Felsefesi. Atatürk Üniversitesi .SBE Doktora Tezi ,Erzurum.
- Çakmak,C, Yıldız,N ve Uslu,S. (2012), İlkçağ Felsefesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Alan, Sümer,B,(2011), Parmenides'in Düşünme ve Varlık aynı ŞeydirYargısına Heidegger'in Yorumu Açısından Bir Bakış . Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,Sayı:11.
- Zangwill,O,L,(1990),Modern Psikolojinin Gelişimi(Çev: Yılmaz Özakpınar),Konya.
- Feynman,R(2003), Fizik Yasaları Üzerine(Çev: N.Arık),Tübitak Yayınları, Ankara.
- Keklik,N(1984), Türk İslam Filozoflarının Avrupa Kültürüne Etkileri, İstanbul Üniversitesi, Felsefe Arşivi,Sayı:24.
- Tuğcu,T(2003),Batı Felsefesi Tarihi (4.Basım), Alesta Yayınları, Ankara.
- Karakaş,S, Kafadar,H,Bekçi,B(2001) ,Beyin Zihin İlişkisinde Büyük Düşünürler ve Kuramlar: Pozitif Bilim Dalları için Doğurgular, Nöropsikiyatri Arşivi38(1)
- Yörükoğulları,E,Orhun,Ö,Topdemir,H,G, İhsanoğlu,E (2013).Bilim ve Teknoloji Tarihi,Anadolu Üniversitesi yayınları,Eskişehir
- Akarsu,B(1979), Çağdaş Felsefe Akımları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Cevizci, A(1999), Ortaçağ Felsefesi Tarihi, Asya Kitabevi, İstanbul.
- Topdemir,H,Gve Unat, Y (2009),Bilim Tarihi, Pegem Yayınevi, İstanbul.
- Nasr, S,H(1991), İslamda Bilim ve Medeniyet,İnsan Yayınları, İstanbul.
- Sezgin, F(2007), İslamda Bilim ve Teknik, Cilt 1.Türkiye Bilimler Akademisi ve Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Sezgin,F(2004). İslam Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.
- Baymur,F(1994). Genel Psikoloji,İstanbul
- Babaoğlu,Ali(2002),Psikiyatri Tarihi,Pegem Yay, İstanbul.
- Frank,Bruno(1996).Psikoloji Tarihi(Çev: Gül Sevdiren),Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erdem ,Hüsamettin(1999).Bazı Felsefe Meseleleri,Konya
- Erdem, Hüsamettin(2000) İlkçağ Felsefesi tarihi, Konya.
- Taylan, Necip(2006). İslam Felsefesi,Pegem Yayınları,İstanbul.
- Hökelekli,Hayati(2005).Din Psikolojisi,Ankara.
- Sunar, Cavit(1972).İslamda Felsefe ve Farabi,Ankara
- Peker, Hüseyin(2003).Din Psikolojisi,Çamlıca Yayınları, Ankara.
- Alper, mahir(1999). "İbn-Sina",DİA,C.XX,Ankara.
- Çağrıçı,Mustafa(1996)."Gazzali",DİA,CXII,Ankara.

- Karlığa,Bekir(1999).’’İbn Rüşd’’,DİA,C.XX,Ankara.
- Küken,Gülnihal(1996).Doğu-BatıFelsefesi Etkileşiminde İbn Rüşd ve St.ThomasAquinas Felsefelerinin Karşılaştırılması,İstanbul
- FancherD,Raymond,E(1997).Ruh Bilimin Öncüleri(Çev: Aziz Yardımlı),İstanbul.
- Schultz,Duane ve Sydney,Ellen,Schultz(2002).Modern psikolojiTarihi(Çev: YaseminAslay),İstanbul.
- Şimşek,İsmail(2015).Felsefeden Tasavvufa Ruh Anlayışı,EKEV Akademi Dergisi,Yıl: 19(62),İstanbul.
- Aydın,Hüseyin (1976).Muhasibinin Tasavvuf Felsefesiİnsan Psikoloji bilgi Ahlak Görüşü,Pars Matbaa,İstanbul.
- Gürsu, Orhan (2016). İslam Düşünürü Belhi nin Ruh Sağlığına Yönelik Görüşlerinin Modern PsikolojiDoğrultusunda DeğerlendirilmesiDEÜİFD,Din Psikolojisi Özel Sayısı.
- Songur, Haluk , Saygın, Tuba (2014). Şifahaneden Hastaneye: Sağlık Kuruluşlarının Değişimine Genel Bir Bakış,Süleyman Demirel Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.Yıl:1 ,Sayı:19.
- Kula,Tahsin (2017). El-Muhasibi ye Göre Riyanın İnsanın Olumsuz Kişilik Yapılanmasına Etkisi,Dicle Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,Yıl.9,Sayı:19.
- Yıldırım, Cemal (1992),Bilim Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hatunoğlu, Aşkım. (2014), Psikoloji Biliminin Oluşum ve Gelişimine Katkıda Bulunan Doğu İslam Medeniyeti, ASOSJOURNAL (The Journal of Academic Social Science), Elazığ.